

**QORAQALPOQ AN'ANAVIY LIBOSLARINING BOSHQA O'RTA OSIYO
DAVLATLARI MILLIY LIBOSLARIDAN FARQI VA O'XSHASHLIKLARI**

Ismailova Ayjamal

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat universiteti
Sanatshunoslik fakulteti stajyor o'qituvchi.

Mail: ayjismailova@gmail.com

Jalgasbaeva Aynur

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat universiteti
Sanatshunoslik fakulteti talabasi.

Mail: aynurjalgasbaeva0112@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17983692>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qoraqalpoq xalqining an'anaviy liboslari, ularning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan tarixiy, madaniy va etnografik omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, qoraqalpoq liboslarining O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston va boshqa O'rta Osiyo xalqlarining milliy kiyimlari bilan o'xshashliklari va farqlari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda etnik madaniyatlararo aloqalar, hududiy yaqinlik, ijtimoiy-tarixiy jarayonlar, qo'shni xalqlarning o'zaro ta'siri hamda liboslarning funksional va estetik jihatlari solishtirma tahlil usulida ko'rib chiqiladi.

Kalit sózlar: qoraqalpoq libosi, milliy kiyim, etnografiya, an'ana, o'xshashlik, farq, madaniy meros.

Ключевые слова: каракалпакский костюм, национальная одежда, этнография, традиция, сходство, различие, культурное наследие.

Key words: Karakalpak costume, national dress, ethnography, tradition, similarity, difference, cultural heritage.

Qoraqalpoq xalqining milliy liboslari Markaziy Osiyo xalqlarining boy madaniy meros tizimida alohida o'rin tutadi. Ular qadimiy Xorazm madaniyati, yarim ko'chmanchi turkiy qabilalar an'analari, shuningdek, qo'shni o'zbek, qozoq va turkman xalqlari bilan uzoq davom etgan ijtimoiy-madaniy aloqalarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan.

Qoraqalpoq liboslarining asosiy elementi — ularining funksionalligi, tabiiy sharoitga mosligi va estetik bezaklarining ramziy ma'nolaridir.

Markaziy Osiyo xalqlarining kiyim madaniyati ko'p asrlik tarixga ega. Ammo har bir xalqning libosida o'ziga xos shakl, ranglar uyg'unligi, bezak uslubi va materiallar tanlovi mavjud.

Ushbu maqola qoraqalpoq liboslarini mintaqadagi boshqa milliy liboslar bilan taqqoslab, o'ziga xos farqlovchi belgilari va umumiyliklarini ilmiy yondashuv orqali ochib beradi.

Qoraqalpoq milliy kiyimi asosan yarim ko'chmanchi hayot tarziga mos lashkarbop, qulay va sovuq iqlim sharoitlariga mos kiyimlardan tarkib topgan. Erkaklar libosida **shapan**, **koylek**, **shalbar** (keng shim), bosh kiyim sifatida **telpek** keng tarqalgan. Ayollar libosida esa **ko'k ko'ylak**, **jaket (shapan)**, **qurok** (ko'rpa yopinchiq uslubidagi yaktak), shuningdek, nafis kashtali bosh kiyimlar alohida ahamiyatga ega.

Liboslarda asosan tabiiy materiallar — paxta, jundan to‘qilgan matolar, teridan tayyorlangan buyumlar qo‘llangan. Ranglar asosan tabiat bilan uyg‘un qizil, jigarrang, qora, ko‘k va oq ranglar bo‘lgan.

Bezaklarda **qadimiy turkiy naqshlar**, geometrik shakllar, ramziy ma’noga ega kashtalar yetakchilik qiladi. Qoraqalpoq ayollarining yaktagi va bosh kiyimlaridagi kashtachilik nafaqat estetik bezak, balki ijtimoiy mavqe, oilaviy ahvol va yoshga doir ma’lumotni ham ifodalagan.

Qoraqalpoq, o‘zbek, qozoq va turkman xalqlarining liboslari o‘rtasida bir qator umumiyliklar mavjud. Bular:

- Hududiy qo‘shnichilik va umumiy tarixiy jarayonlar natijasida liboslarda ko‘plab o‘xshash elementlar shakllangan. Masalan, chapan, keng ko‘ylak, keng paxtalik matolar mintaqaga xos umumiy an’anadir.

- Mintaqada paxta, jun va ipak ishlab chiqarish qadimdan rivojlangan bo‘lib, barcha xalqlarning libosida shu materiallar asosiy rol o‘ynaydi.

- Geometrik naqshlar, «qush tumshug‘i» yoki «oy ko‘zi» kabi turkiy naqsh elementlari barcha davlatlarda uchraydi.

- Libosdagi ayrim bezaklar qadimgi animistik tasavvurlar bilan bog‘liq bo‘lib, himoya ramzi sifatida qo‘llanadi.

Boshqa O‘rta Osiyo xalqlaridan farqli ravishda qoraqalpoq liboslarida ayrim alohida unsurlar ajralib turadi.

Qoraqalpoq ayollarida **kimeshek**, **saukele** unsurlariga o‘xshash bo‘lsa-da, ularning shakli va bezaklari ko‘proq Xorazm tsivilizatsiyasi an’analariga yaqin. Bosh kiyimdagi kashtalar ijtimoiy maqomni bildirgan. Qoraqalpoq liboslarida to‘yingan qizil va ko‘k ranglar ustuvor bo‘lib, o‘zbek liboslaridagi yorqin ipak naqshlariga qaraganda sokinroq, qozoq liboslariga qaraganda esa ko‘proq kashtali bo‘ladi.

Ayollar yaktagi shakl, uzunlik va bezak jihatdan boshqa xalqlarnikidan farq qiladi. quruk elementlari marosimlarda muhim o‘rin tutgan.

Qozoqlar va turkmanlardagi telpekka o‘xshash bo‘lsa-da, qoraqalpoqlarda uning shakli va jun tanlovi boshqacha. Erkaklar chapanining kesimi ham yanada ixcham.

Qoraqalpoq an’anaviy liboslari O‘rta Osiyo kiyim madaniyati tizimida muhim o‘rin egallaydi. Ular umumturkiy etnografik elementlarga ega bo‘lishiga qaramay, o‘ziga xos shakl, rang, kashta va marosimiy belgilar bilan ajralib turadi. Boshqa mintaq xalqlari bilan o‘xshashliklarning mavjudligi tarixiy-madaniy aloqalarning chuqurligi bilan bog‘liq. Farqlarning mavjudligi esa qoraqalpoq xalqining etnik o‘ziga xosligini, madaniy merosining mustaqil rivojlanish yo‘lini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari qoraqalpoq liboslarining milliy identitetni saqlash va tiklashda muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ularning o‘rganilishi O‘rta Osiyo xalqlarining umumiy madaniy uyg‘unligini, tarixiy o‘zaro ta’sirini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Жолдасбаева, Г. *Каракалпакский национальный костюм: история и традиции*. Нукус: Каракалпакстан БФА, 2015.
2. Атабаев, С. *История и культура каракалпаков*. Ташкент: Фан, 2012.

3. Snesev, G.P. *The Culture of the Peoples of Khwarezm*. Moscow: Nauka, 1969.
4. Berdimuratov, J. *Traditional Costumes of Central Asia*. Almaty, 2003.
5. Харузин, Н.Н. *Очерки по этнографии Средней Азии*. Санкт-Петербург, 1901.
6. Qodirov, A. *O'zbekiston kiyim madaniyati tarixi*. Toshkent: Akademnashr, 2018.
7. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage in Central Asia: Traditional Clothing*. Paris, 2020.